

ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTTA YAZILI BASINDA KİŞİLİK HAKLARINA SALDIRIDAN KORUNMA

F. Seçil Banar*

Özet: Günümüzde kitle iletişim araçları olarak adlandırılan medyanın gelişimi ve yaygın haldeki kullanımı, bir yandan hayatı kolaylaştırıp bilginin demokratikleşmesini sağlarken diğer taraftan, gelişen teknoloji ve buna hizmet eden araçlarla bireylerin kişilik haklarının ve özel yaşam alanlarının ihlali gibi durumlar yaratmaktadır. Bu çalışmada, kişilik hakları hukuksal sistem içinde ve Türkiye'deki düzenlemeler anlamında incelenmiş, kişi kavramı ve kişilik haklarının unsurları, hukuka uygunluk, aykırılık kavramları, haberin özellikleri açısından ele alınmıştır. Ayrıca, kişilik haklarına saldırılardan koruma uluslararası sözleşmeler, mesleki otokontrol çalışmaları ile toplumsal yaşam ve basın ahlak esasları çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eleştiri – yorum, kişilik hakları, özel yaşam, basın etiği.

Abstract: The development and use of media, which is called mass-communication vehicle, both make our lives easier and more democratic and may create some situations with the help of technology our lives and our personality rights are blocked. In this study, the personality rights were investigated in terms of law system and the regulations in Turkey. Also, the concept of person, the elements of personality rights, the concepts of appropriations and contrary to the law were tried to present in terms of the aspects of news. Additionally, personality rights examined in terms of occupational auto-control and the limitations of public life and press moral guidelines were examined in this study.

Keywords: Criticism-comment, rights of personality, private life, ethics of press.

* Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

Giriş

Globalleşme ile birlikte dünyadaki herşey gibi iletişim sistemi de değişime uyum sağlamak zorunda kalmış, sistem politikalarının, bilgi iletme yöntemlerinin gözden geçirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

İletişim sistemi içerisinde ülkeler, birdizi etik ilkeler benimsemişler ve uygulamak için yoğun çaba sarfetmişlerdir. Sözü edilen ilkeler, ideal bir iletişim sistemi oluşturan, kitle iletişim araçlarının kullanımında uyulması gereken etik ilkeleri kapsamaktadır. Kitle iletişim araçları tarafından iletişim özgürlüğü, halkın gerçekleri öğrenme hakkını gerçekleştirecek şekilde uygulanmaya çalışılmakla bu ilkelere olan bağlılığın derecesi doğru orantılı bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları olarak adlandırdığımız medya, etik ilkelere bağlılığı oranında mükemmellik kazanacak, bu ilkelere uzaklaştıkça da sistem o oranda bozulacaktır.

Basın sektöründe de uyulması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkan etik ilkeler bu açıdan ele alınmakta, kişinin özel yaşamına giren faaliyetleri üzerine temel hak olarak kendisini gösteren, kişilik hakkı, özel hayatın gizliliği, basın ve ifade özgürlüğü birbirlerini sınırlandıracak biçimde karşı karşıya gelmektedir. Özellikle de toplumda önde gelen kişilerin hayatlarının kamuoyu tarafından bilinmek istenmesi, özel yaşamın korunması hakkıyla basın özgürlüğünü karşı karşıya getirmektedir. Kamuoyunun bilgilendirme ve bilgilendirilme hakkının bir sınırı olduğu gibi kişilik haklarıyla ilgili olarak da ulusal ve uluslararası düzeyde bir dizi sınırlılıklar bulunmaktadır.

Gerçekleri ve olayları halka iletmekle sorumlu yazılı basının ifade özgürlüğü hakkını kullanmasıyla birlikte halkın bilgi edinme hakkı, dolayısıyla bu iletişim süreci içerisinde toplumda gözde kişiler açısından kişilik haklarını sınırlandırıcı durumlar ortaya çıkarmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde yazılı basında kişilik haklarına saldırı durumunda ise; anayasada kanunlarla, çeşitli sözleşmeler ve bildirgelerle oto kontrol çalışmaları ve farklı birliklerdeki etik ilkelerle koruma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada da yukarıda adı geçen koruma yöntemlerine değinilmektedir.

Genel Olarak Kişilik Haklarına Saldırdan Korunma

Gerek kamu gerekse özel hukuk kurallarıyla korunan kişilik hakkı, kişinin mutlak ve vazgeçilmez haklarından. Maddi, bedensel, manevi, mesleki ve ekonomik değerlerin tümü kişilik hakkı konusuna girmekte ve kişiliği oluşturmaktadır. Kişilik bir bütün olarak korunduğu için, kişiliği oluşturan değerlerin her biri bu korumadan yararlanabilmektedir. Bundan dolayı da kişisel değerlerden birine yapılan saldırı, kişiliğe yapılmış sayılmaktadır. (Zevkli, 1981: 301) Bugün iletişim alanında ulaşılan teknik gelişme sayesinde insanların sır

alanlarına daha kolay girilebilmekte, bu nedenle de kişiler her an kişilik alanlarına yapılacak bir saldırıyla karşılaşabilmektedirler. Ancak toplumsal yaşamın bir gereği olarak da kişiler kimi saldırılara belli oranda katlanmak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle de kişilik hakkıyla toplumsal çıkarlar arasında bir dengenin kurulabilmesi için kişiliğin korunması yönünde düzenlemelere gereksinim duyulmaktadır.

Özgürlükçü demokratik düzenlerde kişilere tanınan özgürlükler bazen kişinin, kişilik hakkını ortadan kaldıracı yönde kullanılabilir. Bu nedenle kişiye özgürlük tanınırken, diğer taraftan da bu özgürlüğün amacı dışında kullanılarak kişiye zarar vermesine karşı da koruma yolları geliştirilmiştir. (Zevkiler, 1981: 302-303)

T.C. Anayasası'nın (17 – 32. Maddeler) ikinci kısmının Temel Hak ve Ödevler başlığında kişilik haklarının korunması ile ilgili hukuk kurallarına yer verilmiştir. Bunlar; herkes kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir, herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı bulunmaktadır, özel yaşamın gizliliğine dokunulamaz, herkesin düşünce, bilim ve sanat özgürlüğü vardır, basın özgürlüğü başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının korunması amacıyla sınırlandırılabilir, kişilerin şeref ve haysiyetine dokunan ve gerçek dışı olan yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkı vardır.

Türk Ceza Kanunu'nda kişilik haklarının korunması ile ilgili düzenlemeler şu başlıklar altında ele alabilir: meşru müdafaa(m. 49/2), kişilerin siyasi (m. 174), din (m.175), iş ve çalışma özgürlükleri (m.201) aleyhine cürümlere, konut ve sır dokunulmazlığı aleyhine cürümlere (m. 193, 195), ölümler aleyhine cürümlere (m. 178), şeref ve haysiyet aleyhine işlenen hakaret ve sövme cürümlerine (m. 480, 482) ilişkin hükümler yer almaktadır. (Çetin, 1999: 222)

Özel hukuk kurallarıyla korunan hükümler ise Medeni Kanunu(M.K.)'nun 24, 25 ve Borçlar Kanunu(B.K.)'nun 49. Maddeleridir. M.K.'un 3444 sayılı Kanunla eklenen 25/a Maddesinde, kişilik hakkına saldırılarda "... sona ermesine rağmen etkisi devam eden tecavüzün hukuka aykırılığının tespiti ..." nin istenebileceği düzenlenmiştir. B.K.'nun 49. Maddesi "... Kişilik hakkı hukuka aykırı bir şekilde tecavüze uğrayan kişi, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat namıyla bir miktar para ödenmesini dâva edebilir..." hükmünü içermektedir. M.K.'un 25. Maddesinde isim, 24/a Maddesinde kişilik hakkı, Türk Ticaret Kanunu'nun (T.T.K.) 58/a Maddesinde, haksız fiille ilgili tespit davalarını düzenleyen özel kanun hükümleri mevcut olmasına karşın, kanunlarımızda genel nitelikte bir tespit davası düzenlenmiş değildir. (Serdar, 1999: 245-246)

Bu bölümde kişilik haklarına yazılı basındaki haberler yoluyla yapılan saldırılara karşı koruma şekilleri incelenmeye çalışılacaktır. Bu koruma şekilleri incelenirken, hukuksal koruma boyutu (özel hukuk kurallarıyla) hem Türk hukuku hem de yabancı ülke hukukları açısından ele alınacaktır. Ayrıca uluslararası

düzenlemelere de değinilecek ve mesleki otokontrol sistemlerinin bu alandaki işlevleri incelenecektir.

Yazılı Basında Kişilik Haklarına Saldırılarda Koruma

Kitle iletişim araçları, adından da anlaşılacağı gibi yayılma alanı çok geniş olduğundan dolayı bu araçlarla kişilik haklarının ihlali de o oranda ağır olmaktadır. Bir kitle iletişim aracının yayılma alanı ne kadar geniş olursa olsun, ihlalin kuvveti de o ölçüde artacaktır. Ayrıca kitle haberleşme araçlarındaki haberlerde, inanmasalar da halkın gözünde yaratacağı; “ateş olmayan yerden duman çıkmaz”, “biraz da olsa gerçeklik payı vardır” görüşünü küçümsemek gerekmektedir. (Öngören, 1996: 115)

Bir kitle iletişim aracının toplumun gözünde itibarı ne kadar büyükse, onun tarafından kişilik haklarına yapılacak ihlallerin, halkın gözünde yaratacağı etki de o kadar güçlü olacaktır. (Oskay, 1992: 204; Oskay, 1993: 217; Öngören, 1996: 115) Radyoda, televizyonda ve gazetede yayınlanan haber, program veya yorumlarla kişilik hakları saldırıya uğrayan kişiler, Anayasa'nın 2. Maddesindeki Hukuk Devletinde yaşama sebebi ile çeşitli yollarla bu saldırılara karşı kendini koruyabilmektedir. Bu yollar kişisel, idari ve hukuksal koruma olarak sıralanabilmektedir. (Öngören, 1996: 116)

Kişisel Koruma

Bu korumada saldırıya uğrayan kişi ve onun bu hakkını savunmaya yetkili kişiler saldırıdan meşru müdafaa ve cevap-düzeltilme hakkı olmak üzere iki şekilde korunmaya çalışabilmektedirler. (Aydın, 1997: 163)

Meşru Müdafaa

Meşru Müdafaa şeklindeki savunma hakkı, genellikle B.K.'nin 52. Maddesinin birinci fıkrasında düzenlenmiş olan genel yasal savunma hakkından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yasal savunmanın koşulları; kullanılan karşı güç, kişiliğe yönelik haksız bir saldırıyı defetme amacı taşınmalıdır. Burada ifade edilen saldırıdan daha ağır bir güç kullanılmayıp, saldırıyı defetmeye yeterli derecede bir gücün kullanılmasıdır. (Öngören, 1996: 116)

Kişiliğe yönelik haksız saldırılara karşı, kişiye savunma hakkının tanınması gerekmektedir ki aksi halde ağır sonuçlarla karşılaşılabilir. Örneğin bir kişinin isminin veya resminin sürekli olarak bir suçla ilgili olarak tekrar tekrar anonslarla yayımlanıp, ertesi gün basında bu konunun detaylarının verilecek olduğu duyuruluyorsa ve olay doğru değilse, bu kişi devlete başvurmadan oluşturduğu, tüm maddi ve manevi varlığını yitirme tehdidi altındadır. Bu sonucu engellemek için de kişiye savunma hakkı, bu hakkın koşullarıyla sınırlı kalmak şartıyla tanınmalıdır. (Öngören, 1996: 116; Aydın, 1997: 164)

Basın özgürlüğünün her şeyden önce devlet ile basın arasındaki ilişkileri düzenlemesine karşılık, cevap ve düzeltme hakkı kuramı basın ile okuyucu arasındaki ilişkilerle ilgili olmaktadır. Özgür basın haber verme fonksiyonunu yürütürken kimi zaman kişi ve kuruluşlarla çelişkiye düşer ve basının gücü nedeniyle bu çelişkiler tehlikeler doğurabilir. Bu tehlikeler ancak ilgili hakkında bir haber yayınlanır yayınlanmaz, aynı basın organında ve gecikmeden ilgiliye cevap ve düzeltme hakkı tanınarak önlenir. Aksi halde habere konu olan kişi ile ilgili bilgilerin kanıtlanmış varsayılması ihtimali doğmaktadır.(İçel, 1986: 169)

Basının giderek etkinliğinin artması ile bireylere ve kuruluşlara cevap ve düzeltme hakkıyla bir tür savunma imkanı tanınmıştır. Böylece bu hak bir denge unsuru niteliği ile kamu çıkarına da uygun düşmektedir. Çünkü bu sayede habere konu olan kişinin de sesini duyurması fırsatı yaratılmış ve halkın doğruları öğrenme ihtiyacı karşılanmış olmaktadır.

Basın özgürlüğünden doğan hakları kullanan kişinin, bu hakkı kullanırken başka birinin menfaatlerini zedeleyici, gerçeğe aykırı yayında bulunması durumunda, aynı düşünce açıklama arasında habere konu olan kişinin de yararlandırılması, ona da aynı konuda görüşlerini açıklama imkanı tanınması, basın özgürlüğünün bir unsuru olarak görülmektedir. Cevap ve düzeltme hakkının belirli kurallara bağlanmaması durumunda basın yoluyla ifade özgürlüğünü sınırlayıcı etki taşıması da mümkün olmaktadır. En doğru haber bile, ilgili kişi tarafından yalanlanabiliyorsa, bu durumda basın kendi haklarını kullanamaz duruma düşmektedir. Dolayısıyla basından beklenen doğru haber verme, kamuoyunu oluşturma görevi yerine getirilemeyecektir. Basının haklarını kötüye kullanması durumunda ise, kötüye kullanmaya konu olan kişiye basından yararlanma hakkı tanınarak, bir tür yaptırım(kural, müeyyide) uygulanmaktadır. Bu yaptırımın kabulü, basın özgürlüğünün mantığına uygun işleyişi gerçekleştirmektedir. Ancak diğer taraftan cevap ve düzeltme hakkının kullanımındaki sınırsızlık da bir hakkın kötüye kullanılması olarak algılanıp, basın özgürlüğünü sınırlayabilmektedir. İşte bu nedenle cevap ve düzeltme hakkıyla ilgili daha önce belirtilen iki sistemin varlığı söz konusu olmaktadır. (İçel, 1986: 170; Özek, 1978: 94-95)

Bu açıklamalardan hareketle, cevap ve düzeltmeye konu olan içeriğin sadece haber olduğu sonucu çıkmaktadır. Bir haberle ilgili olarak, basının eleştiri ve yorum hakkını kullanması, eleştiri ve yorumun cevaplandırılması hakkı olarak değerlendirilmemelidir. Eleştiri ve yoruma temel olan haberin gerçeklere ters olduğunun ileri sürülerek düzeltilmesi mümkün olmaktadır. (Özek, 1978: 96)

İdari Koruma

Haysiyet ve şerefe dokunacak yayınlar, genellikle Türk Ceza Kanunu'ndaki hakaret ve sövme suçlarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak hakaret ve sövme suçlarını meydana getirebilecek nitelikte olmasalar bile, kişinin şeref ve haysiyetine dokunacak her türlü yayına karşı cevap hakkı kullanılabilir. Bu nitelikteki yayının gerçeğe uygun olması da cevap hakkının doğmasını önlememektedir. Hatta Ceza Kanunu'nun 481. Maddesindeki ispat hakkıyla ilgili koşulların bulunması,

cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına engel değildir. Bunun gibi, yayının objektif haber verme niteliğine sahip olması ve başka bir kaynaktan aktarılmış bulunması da cevap hakkının doğması yönünden önemsizdir. (İçel, 1986: 173)

Basındaki haberlerde kişilik haklarına saldırılar en çok hakaret ve sövme olarak görünse de, bu yayınlar yoluyla; Türk Bayrağını, devleti, milli renkleri taşıyan şeyleri tahrik, Cumhurbaşkanı'na hakaret ve sövme, Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisi'ni, Hükümetin Manevi Şahsiyetini, Bakanlıkları, devletin askeri ve emniyet kuvvetlerini, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarını, Büyük Millet Meclisi kararlarına sövme, dini ve ruhanileri tahrik, ölünün kemiklerini tahrik, sövme, adli, idari, siyasi ve askeri bir heyete hakaret ve sövme de ortaya çıkabilmektedir. Bu kişilik hakları Özel Hukuk davaları ile korunduğu gibi Ceza Hukuku açısından da korunmaktadır. Çünkü, maddi kişilik kadar manevi kişiliğin de korunması gerekmektedir. Yasalar, kişilerin ve toplumun değer verdiği, hayat, sağlık, vücut, mal gibi maddi; ve şeref gibi manevi varlıkları korumakla görevlidirler. T.C.K. kişilik haklarından olan şeref ve haysiyete saldırı eylemlerini T.C.K.'nun 480. (hakaret suçu) ve 482. (sövme suçu) Maddelerinde hükme bağlamıştır. (Çetin, 1999: 223; Aydın, 1997: 180)

T.C.K.'nun 38. Maddesi ilgililerin hapis ve para cezası yanında manevi tazminat imkanının da olabileceğini belirtmiştir.

T.C.K.'nda hakaret ve sövme suçlarını düzenleyen maddelerinde sanığın amacına yer verilmediği için bu suçlar genel kasıtlı işlenebilmektedir. Bu da "söylenen veya yazılan sözlerin küçük düşürücü nitelikte olduklarını bilerek söylemek ve yazmaktan" ibarettir. Basındaki hakaret ve sövme suçlarında da durum bunları inceleme yeri olan 4. Ceza Dairesi'nde çoğunlukla aynı olduğu halde olayların mağdurları hakkında küçültücü sözler kullanılmasına rağmen, bunların hakaret-sövme kastıyla yazılmadığı ve suçun manevi ögesinin oluşmadığı gibi yasal olmayan gerekçelerle beraat kararları verildiği görülmektedir. Diğer taraftan haber verme ve eleştirme hakları özel hukuku ilgilendiren tüm davalarda hukuka uygunluk nedeni oluşturmasına karşın, ceza hukuku alanında yalnız hakaret suçu yönünden geçerli olmaktadır. Sövme suçları yönünden failin bu haktan yararlanması düşünülemez. Bu nedenle verilen haber ya da yapılan eleştiride sözü edilen kişiler hakkında küçük düşürücü değer yargılarında bulunarak, sövülmesi her zaman hukuka aykırıdır ve cezayı gerektirmektedir. Kamunun bilgi edinmesi için olayda rol alan kişilere sövülmesi gereksizdir. Hakaret suçu olarak hukuka uygunluk nedeni olan haber verme ve eleştirme hakları sövme suçunda hukuka uygunluk nedeni olmaktadır. Bu nedenlerle; basındaki yazılarda geçen, soyguncu, korkak, aciz, kişiliksiz, hain, yüzsüz, kafir, çapulcu, yüzkarası gibi sözler haber verme ve eleştirme hakları sınırını aşan, kişileri küçük düşüren değer yargısı niteliği taşımaktadır. (Çetin, 1999: 234)

Özel Hukuk Kurallarıyla Koruma

Kişilik haklarını özel hukuk kurallarıyla koruyan hükümler Medeni Kanunun 23, 24, 24/a ve Borçlar Kanununun 49. Maddelerinde düzenlenmiştir. Şeref, haysiyet

veya özel yaşamı ihlal eden basın açıklamalarına karşı açılacak olan davalar kusuru şart taşımayan davalar; saldırının önlenmesi, saldırının durdurulması, saldırının saptanması, nedensiz zenginleştirme, vekaletsiz iş görme olarak ayrılırken kusuru şart koşan davalar ise maddi ve manevi tazminat davalarıdır. Bu davalar ve hangi konuları içerdiği aşağıda başlıklar halinde verilmiştir. (Kılıçoğlu, 1982: 87, 259-260; Çetin, 1999: 263-270; Günay, 1999: 113-116; Aydın, 1997: 217)

- Saldırının önlenmesi davası
- Saldırının durdurulması davası
- Saldırının saptanması davası
- Nedensiz zenginleştirme davası
- Vekaletsiz iş görmeden doğan dava
- Maddi tazminat davası
- Manevi tazminat davası

Kişiliğin hukuksal olarak korunması ile ilgili yasalardaki mevcut durumu ele aldıktan sonra, uluslararası ve ulusal düzeyde kişilik hakkına saldırılarda koruma yolları çalışmanın izleyen bölümünde ele alınmıştır.

Uluslararası Sözleşmelerde Kişilik Haklarına Saldırılarda Koruma

Kişilik haklarına yapılan saldırılarda koruma ile ilgili uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar üç temel başlık altında ele alınabilir:

- İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,
- Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve
- İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi' dir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen bildirinin amacı "İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak standartları belirlemektir." ("Universal Declaration," 26.03.2000)

Bildirgenin 12. Maddesi, kimsenin özel yaşamına, ailesine, konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmayacağını, şeref ve adına saldırılmayacağını; bu gibi karışma ve saldırılara karşı herkesin yasa tarafından korunmaya hakkı olduğu hüküm altına alınmıştır. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı olduğu bildirgenin 18. Maddesinde ifade edilmiştir. Bildirgenin 19. Maddesinde, herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğü hakkı olduğu kabul edilmiştir.

Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını içermektedir.

Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi

16 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılan ve kabul edilen bu sözleşme, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki temel felsefeden hareket edilerek hazırlanan bu sözleşmede konumuzla ilgili üç madde yer almaktadır. ("International Covenant on," 21. 02. 2000)

Bunlardan birincisi hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ve haberleşmesi ile şeref ve adına keyfi veya yasal olmayan bir şekilde müdahale edilemeyeceğidir. Aynı zamanda herkes böyle müdahale ve saldırılara karşı yasaların koruması hakkına sahiptir.(m. 17) İkinci düzenleme m. 18'de yer almaktadır. Bu madde de herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü olduğu belirtilmektedir. Son olarak 19. Maddeye bakıldığında, "Herkesin hiçbir müdahale olmaksızın düşünce sahibi olma hakkı olduğu..., Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak; hiçbir sınırlama olmaksızın her türlü fikir ve bilginin yazılı, basılı, sanatsal biçimde veya seçilen herhangi bir araçla araştırılması, alınması veya paylaşılması haklarını içermektedir. Ancak bu hakkın kullanımında (a) diğer kişilerin haklarına ve kişiliklerine saygı gösterilme, (b) ulusal güvenlik, kamu düzeni veya kamu sağlığı ile ahlaki değerlerinin korunmasına ilişkin belirli sınırlamalar getirilebilir."

İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi

Sözleşmenin amacı, Avrupa Konseyi Üyesi Devletlerin Hükümetleri'nin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni de dikkate alarak, bu bildiriye belirtilen hakların her yerde tanınmasını ve etkili bir biçimde uygulanmasını güvence altına almaktır. ("İnsan Haklarını ve" 1950)

Konseyin amacı sözleşmede, "...kendi üyeleri arasında yoğun bir birlik meydana getirmek olduğunu ve bu amaca ulaşmak için izlenecek yollardan birinin insan haklarını ve temel özgürlüklerini korumak ve gerçekleştirmek olarak belirlenmekte..." ve konumuzla ilgili olarak üç nokta karşımıza çıkmaktadır.

Özel ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı

Sözleşmenin 8. Maddesinde herkesin özel ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip oluğu ve bu hakkın kullanımına devlet tarafından müdahale edilemeyeceği belirlenmiştir. Bu hakkın kullanımının sınırlandırılması tek bir şarta bağlanmıştır ki, o da "...ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, suçun veya düzensizliğin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla, hukuka uygun olarak yapılan ve demokratik bir toplumda gerekli bulunan müdahalelerdir."

Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü: Herkesin düşünce, din ve vicdan özgürlüğü hakkına sahip olduğu sözleşmenin 9. Maddesinde güvence altına alınmıştır.

İfade Özgürlüğü: Bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü de içeren ifade özgürlüğü hakkına herkes sahiptir. Bu hak kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın kullanılmalıdır. (m. 10)

Ancak bu özgürlüklerin kullanılması da sınırsız değildir. Bu özgürlükler kullanılırken herkes sorumluluk içinde hareket etmelidir. Bu amaçla unutulmamalıdır ki, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü veya kamu güvenliği, suçun veya düzensizliğin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması, başkalarının şeref ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı organının otorite ve tarafsızlığının korunması amacıyla, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukukun öngördüğü formalitelere, şartlara, yasaklara ve yaptırımlara tabi tutulabilir.

Mesleki Oto Kontrol Yoluyla Kişilik Haklarına Saldırılarda Koruma

Çağdaş ve demokratik ülkelerde, medya demokratik sistemin yardımcı öğeleri içinde belki de en önemli aracı olarak karşımıza çıkmakta, temel görev olan haber vermek ise gazetecinin birinci derecede sorumluluğu altında bulunmaktadır. Dolayısıyla demokratik sistem içinde, böylesine önemli bir mesleki faaliyetin hukuki ve ahlaki boyutları önemli duruma gelmektedir. (Özgen, 1998: 15)

Medya ve kişilik haklarının karşı karşıya geldiği durumlarda hangisinin üstünlük sağlayacağı ve kimi zaman kitle iletişim araçlarının müdahale ve etkilerine "sınır" konulması için yine kitle iletişim araçlarının kendilerinin mesleğe yönelik oto kontrol çalışmalarıyla işlerlik kazandırılması gözardı edilmemelidir.

Giderek herkesi ilgilendirmeye başlayan ve gündeme yerleşen kişilik hakları kavramına yönelik saldırılar oldukça fazladır. Oysa bu kadar hassas bir kavrama karşı yapılan haksız saldırıların maddi tazmini hukuksal yollarla mümkün olsa bile, toplumda bu hakkı zarar gören kişinin manevi zararlarının giderilme imkanı olmamaktadır. Bu nedenle baştan habere konu olan kişilerin, kişilik haklarına yapılacak haksız saldırılar mesleki oto kontrol mekanizmalarıyla önenebilecektir.

Bu konuda Türkiye’de hukuktan insan haklarına ve bunların zorunlu bir şartı olarak da ahlaki ölçülerde yeniden yapılanma ihtiyacı sözkonusu olmaktadır. Yazılı basında varolan oto kontrol mekanizmaları içerisinde gazetecilerin basın ahlakına bağlılıkları demokratik bir ortamda en kutsal kavramlardan birisi durumundadır. Çünkü tıp öğrencisi için mezuniyetteki doktor yemini insan hayatı için nasıl değerliyse, oto kontrol mekanizmaları içinde basın ahlakına bağlılık da ise demokrasi önem taşımaktadır. (Ergin, 1996: 11) Bu nedenle gazetede habercilik konusunda mesleki oto kontrol sistemlerinin oluşturulması, batıda örneklerini

gördüğümüz ahlak kurallarının kabul edilmesi ve uygulanması yolunda çalışmaların yapılması üzerine öneriler getirilmektedir.

Uluslararası Düzeyde Oto Kontrol Çalışmaları

Uluslararası düzeyde yapılan oto kontrol çalışmaları iki başlık altında ele alınabilir: (1) Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun Meslek İlkeleri Deklarasyonu ve (2) Profesyonel Gazeteciler Birliği Etik Kuralları.

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu Meslek İlkeleri Deklarasyonu

25-28 Nisan 1954 tarihlerinde yapılan Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun II. Dünya Kongresi'nde onaylanan ve 2-6 Haziran 1986 tarihlerinde yapılan Onsekizinci Dünya Kongresi'nde düzeltilen bu deklarasyonda amaç, "haber ve bilgiyi toplayan, yayımlayan, dağıtan ve yorum yapan ve olayları açıklayan gazetecilerin mesleki davranış standartlarını belirlemek" olarak ifade edilmektedir. ("Declaration of" 21.03.2000)

Gazetecinin doğru davranış kuralları olarak ta ifade edebileceğiniz bu standartlar dokuz başlık altında ele alınmaktadır.

- Gazetecinin ilk görevi doğruya ve kamunun doğruyu bilmesine saygıdır.
- Görev sırasında tarafsız yorum ve eleştiri hakkını ve haberin dürüst toplanması ve basımında özgürlük ilkesini her zaman savunur.
- Gazeteci sadece, aslını bildiği gerçeklere uygun olarak haber verir. Gazeteci, temel bilgiyi saklamaz ve belgeyi tahrif etmez.
- Gazeteci haber, fotoğraf ve belge toplamakta dürüst yöntemler kullanır.
- Gazeteci, yanlışlığı kesinlikle ispat edilen basılı bir bilgiyi düzeltmek için elinden gelen tüm çabayı gösterir.
- Gazeteci, güvene bağlı olarak elde edilmiş bilginin kaynağına ilişkin mesleki gizliliğe uyar.
- Gazeteci, iletişim araçları ile artırılan ayrımcılığın tehlikesinin farkında olmalıdır ve toplumsal, ulusal, siyasi ve diğer görüşlere, din, dil, ırk, cinsiyete dayalı ayrımcılığa olanak sağlanmasından kaçınmalıdır.
- Gazeteci, aşağıdaki hususları ciddi mesleki hatalar olarak ele almalıdır:
 - Haber çalma (intihal),
 - Kötü niyetli yanlış açıklamalar,
 - İftira, onur kırıcı yayın, temelsiz suçlama,
 - Yayın ya da baskı yapma bağlamında herhangi bir biçimde rüşvet kabul etme.
- Bu ada layık olan gazeteciler, belirtilen ilkelere sadık kalmayı görev bilirler. Her ülkenin genel kanunları çerçevesinde, gazeteciler profesyonel konularda sadece meslektaşlarının yargılarını kabul ederler ve yönetim veya diğer yerlerden gelecek müdahaleleri kabul etmezler.

Profesyonel Gazeteciler Birliği Etik Kuralları

Birliğin etik kuralları ile ilgili çalışmalarının başlangıcı 1926 yılına kadar dayanmaktadır. 1926 yılındaki bu alışma Amerikan Gazete Editörleri Birliği tarafından yayımlanmış, 1973 yılında Sigma Delta Chi kendi etik kurallarını belirlemiş ve 1984, 1987 yıllarında da gözden geçirilmiştir. Eylül 1996 tarihinde de kurallara son şekli verilmiştir. ("Letters" 1997)

Bu düzenlemede, kamunun aydınlatılmasının adalet ve demokrasinin gelişmesi için öncü güç olduğu ifade edilmektedir. Gazetecinin görevi, gerçeği araştırarak ve olaylarla ilgili doğru ve kapsamlı açıklama yaparak belirtilen bu amaçların geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Medyada yer alan dürüst gazeteciler, doğruluk ve dürüstlükle kamuya hizmet etmelidirler. Mesleki dürüstlük gazetecinin kredibilitesi için köşe taşıdır.

Etik kurallar dört ana başlıkta ele alınmıştır. ("Code of" 16.07.2000)

- Doğruyu Araştırmak ve Raporlamak
- Zararı En Aza İndirmek
- Bağımsız Davranmak
- Sorumluluk Sahibi Olmak

Türkiye'de Basın Alanında Oto Kontrol alışmaları

Dünyada varolan küreselleşmeyle birlikte, bu ortam içindeki iletişimi sağlayan basına önemli sorumluluklar düşmektedir. Öncelikle toplumun resmi organlarına karşı kanuni sorumluluk taşıyan basın devlet tarafından denetlenmekte, diğer bir ifadeyle devletin kolu sayılmaktadır. Ancak en geçerli ortam devletin basına, kendi özdenetimini sağlayacak şekilde; gerçek dışı olmayan, özel hayata saygılı olma sorumluluğunu tanınmasıyla gerçekleşmektedir. (Gezgin, 1997: 5)

Özdenetim hiçbir Yasaya göre suç olmadığı halde, ahlak kurallarına aykırı sayılan yazılardan dolayı gazetecilerin sadece mesleki açıdan denetlenmesidir. Basında özdenetim; gazetecilerin kendi kendilerine kontrol anlamının yanı sıra, basın çalışanlarının ve organlarının da kendi istekleriyle oluşturdukları kuralların uygulanmasını sağlayan organ anlamı taşımaktadır. Gazetecilerin hak ve sorumluluklarını belirleyen ve basın ahlakı, basının kendi kendini denetimi ve bunların uygulanmasını gözeten bakın konseyi, medya konseyleri, ombudsmanlar veya gazeteci odaları olarak karşımıza çıkmaktadır. (Uğurlu, 1993: 283 – 284)

Kamusal yarar için çalışan basın, günlük yaşamda sık sık karşılaşılan ahlaki sorunlara, çelişkilere çözüm bulmak durumundadır ki özdenetim mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra basının çalışmalarının sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı konusu da gündeme gelmektedir. Mesleki saygınlığı sağlamak; doğru güvenilir haber vermek, yorumları inanılır kılmak, okur görevini sağlamak ve sürdürmek için yapılması ve yapılmaması gerekenlerin hepsi özdenetim (oto kontrol) adı altında toplanmaktadır. Ancak özdenetim veya basın ahlakı ile ilgili

konular farklı etkenlerle ilişkili olduğundan tek bir özdenetim yöntemi değil pek çok model geliştirilmiştir. (Alemdar, 1990: 24)

Bu kapsamda Basın Şeref Divanı, Basın Ahlak Yasası, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi ve Basın Meslek Esasları kapsamındaki düzenlemeler ele alınacaktır.

Basın Şeref Divanı

Basında özdenetim modeli 1960'lardan önce üzerinde durulan bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. 1946 yılına kadar gelen tek parti döneminde basın genelde hükümet sözcülüğünü yerine getirirken, karşıt görüşlerin gelişmesiyle diğer taraftan da basın özgürlüğü mesleki dayanışma güçlenmiştir. (Demirkent, 1998: 2817) Ancak zaten gazete Osmanlıya gecikmeli olarak girerken, yakın ve uzak çevresinden haber öğrenmeye hevesli bir burjuvazi yoktu; din ve devlete zarar vermemek koşuluyla kurulmuştur. Gazeteler haber değil, fikir gazetesi olmuşlardır. Ancak böylece kitabın yerine geçen gazete, düşünce üretip, bilgi taşıyarak; devleti zedeleyecek eleştirilerde bulunmaya başlamıştır. Bu nedenle basını kontrol 1845'te Zaptiye Nizamnamesi'ne kadar gitmektedir. Böylece basın gelişirken sansürün de gelişmesine yol açmıştır. (Karabaşoğlu, 1995: 94)

1950'de basın mevzuatında yapılan değişiklikle sağlanan özgürlüklerin sonradan kısıtlanmasında sorumsuz yayınlar da rol oynamıştır. Böylece basın özgürlüğünden rahatsız olan iktidarın yasalarla kısıtlamalar getirmesinin yanı sıra, meslekte itibarı zedeleyen ve tedbir alınmasına fırsat veren gazeteci ve gazetelerin meslek kuruluşları tarafından da sınırlandırılması düşünülmüştür. Ancak kurulacak bu tür oluşumların, zaten baskıcı olan iktidarın elinde güç oluşturması endişesi, konunun üzerinde durulmasına neden olmuştur. 27 Mayıs İnkılabının ardından devletin baskısının sona ermesi ile yanlı yayın dönem başlamış ancak iktidarın yanlı yayın yapılması konusunda basının karşısında önlem almasının yanında, basında kendi kendini kontrol fikri de ortaya atılmıştır. (Demirkent, 1998: 2817)

27 Mayıs İnkılabı ile millî birlik komitesinin tüm mevzuatı uygulamalarını durdurmasıyla serbestleyen gazeteler, özellikle düşürülen iktidarın üyeleri ile ilgili sorumsuzca yayınlar yapmışlar böylece özgürlükler suiistimal edilmeye başlanmış, tekrar kısıtlayıcı tedbirlere başvurulması gibi bir tehlike doğmuştur. Bu tehlike karşısında Gazeteciler Cemiyeti kendi kendini kontrol sistemine hemen geçilmesi için bir komisyon oluşturarak Milletlerarası Basın Enstitüsü'nden yardımcı bir uzman isteğinde bulundular. İsveç Basın Konseyi'nden gelen uzman, Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Gazeteciler Cemiyeti Hukuk Müşaviri Hasan Refik Ertuğ ve ayrıca Ankaralı gazetecileri temsilen Bülent Ecevit, Altan Öymen, Seyfettin Turhan, Nilüfer Yalçın'la birlikte Basın Ahlak Yasası hazırlanmıştır. Bu yasayı yürütmekle görevli Basın Şeref Divanı'nın tasarıları 18 Temmuz 1960'ta İstanbul'da toplanmıştır. 24 Temmuz'da bu yasaya uymayı kabul eden gazete yönetici ve mesleki kurum başkanları taahhünameyi imzalamakla oto kontrol sistemi Türk basınına kapsayan bir nitelik kazanmış olmuştur. (Alemdar, 1990: 80-81; Özgen, 1994: 134)

Basın Ahlak Yasası'nı yürütmekle görevli bu Divan'ın amacı şöyle belirtilmiştir: Özgürlüğe liyakatin başta gelen şartının özgürlük içinde kendi kendini kontrol edebilmek olduğuna inanan Türk kuruluşları, demokrasinin temel unsurlarından olan basın özgürlüğünün topluma ve demokratik düzene en yararlı bir yoldan işlenmesini sağlamak için belirledikleri "Ahlak yasası" na ve bu yasayı yürütmekle görevli "Basın Şeref Divanı" nın kararlarına uymayı kabul ve taahhüt ederler. (Özgen, 1994: 135) Belirtilen taahhütlere uymama cezası teşhir olarak belirlenmiştir. Basın Ahlak Yasası'nda yasaklayıcı nitelik taşıyan hükümler on madde halinde belirlenmiştir. (Özgen, 1998: 225)

Bu düzenleme içindeki ikinci madde de; yazı, haber ve fotoğraf vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu konulara uyulmalıdır.

- Ahlaka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz.
- Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılmaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.
- Kamu menfaatini ilgilendirmeyen hallerde kişilerin özel hayatları küçük düşürücü şekilde teşhis edilemez.
- Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz.
- Din istismar edilemez

Basın Ahlak Yasası'nda kişilik haklarına müdahale konusunda konulmuş yasaklar yer almaktadır. Bunlar:

- İftira ve isnatta bulunmak
- Şahıs ve kurumları hedef alan yazılarda küçük düşürücü kelimeler kullanmak ve haysiyete karşı haksız yayın yapmak
- Kamu yararı mutlak gerekli olmadıkça "gizli" kalmak şartı ile verilen bilgi yayınlanamaz
- Yayınlanmış olan yanlış bilgiden dolayı verilmesi gereken cevap ve düzeltmelerin kısa zamanda verilmesi ve yanlış bilginin tesirini giderecek şekilde yayınlamak.

Yapılan çalışmalarda Basın Ahlak Yasası'nın en çok 2. Maddesinin ihlal edildiği görülmektedir. Özellikle bu maddenin; şahıs müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz, şeref, haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz hükmü koyan "b" bendi ile iftira ve isnatları yasaklayan d bendine aykırı yayınlarla sık karşılaşılmıştır. (Alemdar, 1990: 87) Sonuçta, özgür ortamda gelişmeyen basın, siyasi gücü elinde bulunduranlarca baskı ve denetim altında tutulmaya çalışılması, gazetecilerin cezalarla karşılaşması gibi durumlar nedeniyle farklı gelişim göstermiştir. O dönemde basının varlığı için kendi kendine yetecek geleneksel çizgisi olmaması, eleştirel yaklaşımı, iktidara karşı, halk için elinde tuttuğu 4. güç anlayışından gelen bir etkisinin az oluşu, özdenetim mekanizmasında başarısızlığa yol açmıştır. Ayrıca, divanın denetleme ve basın ahlak yasasına uymayanları teşhir görevinin yanı sıra haklarını da koruyacak bir

mekanizmayı oluşturamaması Basın Şeref Divanı'nın başarısızlığıyla sonuçlanmıştır. Böylece basın ahlak kurallarının uygulanmasında, gazetecilerin ahlak kurallarını benimsemelerinde yalnızca maddelerin yeterli olamayacağı, eğitim, alt yapı, geleneksel anlayış ve demokrasi düşüncesinin de önemli olduğu ortaya çıkmıştır. (Özgen, 1998: 176-181)

Ombudsman

Basının kendi kendini denetlemesi yollarından bir tanesi de ombudsmanlıktır. İsveç uygulamasından yola çıkılarak geliştirilen ombudsman, okurların basınla ilgili şikayetlerini yönelttikleri kişilerdir. Hükümetle hiçbir ilişkisi olmayan bu modelde şikayette bulunacak kişinin yapacağı tek harcama postalama olmaktadır. Ombudsman'ın maaşı İsveç yayıncılar Derneği'nin gazeteci üyeleri tarafından ödenmektedir. (Tokgöz, 2000: 63; Alemdar, 1990: 28-29)

İsveç'ten örnek alınan ombudsmanlığın bir başka şekildeki uygulaması; her basın organının kendi ombudsmanını belirlemesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle isteyen basın kuruluşu, özdenetim amacıyla, sadece kendi yayınlarının içeriğini izleyecek, kurum içi yazılı eleştiriler yayınlayacak, gazetelere mesleki sorumluluklarını hatırlatacak bir ombudsman bulundurabilmektedir. Bunun yanısıra gazetede yayınlanan haber ve yorumlarla ilgili okur şikayetlerini değerlendiren bu kişi yanlışları izleyip tekrar edilmesini önlemeye çalışmaktadır. Ombudsman tarafsızlığını koruyabilmek için gazetenin hazırlanma aşamasına katılmamakta, gazeteyi bir okuyucu gibi ancak çıktığı zaman görmektedir. Bu nedenle yapılacak yanlışların yayından önce önlenmesi mümkün olmamaktadır. (Alemdar, 1990: 29)

Ombudsmanı yazı işleri üyelerinden ayıran özelliği bağımsızlığı olmaktadır. Çalışmalarında kendini ne patrona ne de genel yayın müdürüne karşı sorumlu hissetmektedir. Ombudsman eleştirilerini, okur şikayetlerini bazen de beğenisini her hafta kurum içinde bir mektupla gazetecilere ve yazı işlerine duyurmaktadır. Ancak bu kişilere eleştirilerin tehditkar olmadığı konusunda da güvence verilmekte, herkes kendine düşen sorumluluğu anladıktan sonra bir daha aynı yanlışları yapmamaya özen göstermektedir. (Alemdar, 1990: 30)

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından yayımlanan bu bildirgenin (<http://www.tgs.org.tr/documents/belgeler/belge/bmi04.html> 30.03.2003) giriş bölümünde amaç "her gazeteci ve basın-yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı ve uyulmasını gözetmelidir. Basın yayın organları yöneticileri; genel yayın yönetmeni yahut müdürü, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazetecilerin meslek ilkelerine uygun hareket etmesinden sorumludur. Gazetecinin hakları, halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün; meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir. Meslek ilkeleri gazetecinin ve basın-yayın

organlarının özdenetimini öngörür ve değerlendirme mercii öncelikle vicdanlardır” şeklinde ifade edilmektedir.

Bu bildirgede; herkesin, bilgi edinme ve haber alma, özgür düşünce ve çeşitli iletişim yollarıyla bunu ifade ile serbest eleştiri hakkına sahip olduğu; düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının temel yolu olan basın ve yayın özgürlüğünün temel insan haklarından olduğu; ve bu hakların demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olmasının esas olduğu ifade edilmektedir.

Yine bu bildirge de; gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru ve dürüst haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmelidir. Gazetecinin halka karşı kamusal sorumluluğu, başta işverenine veya kamu otoritelerine karşı olmak üzere, diğer tüm sorumluluklardan önce gelir. Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, iletildiği haber ve bilginin sorumluluğunu taşır ve paylaşır. Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.

Bu bildirge de gazetecinin temel görevleri ve ilkeleri 16 başlık altında belirlenmiştir. Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları’ nda (“Türkiye Gazetecileri” 27.07.2000) konumuzu ilgilendiren başlıklar aşağıda ele alınmıştır.

Yargı: Hazırlık soruşturması sırasında soruşturmayı zaafa uğratan, yönlendiren tarzda haber verilmesinden kaçınılmalıdır. Yargılama sürecinde de haberler her türlü ön yargıdan uzak ve kesinlikle doğruluğundan emin olunarak sunulmalıdır.

Çocuk: Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayımlanamaz.

Cinsel saldırılar: Cinsel saldırı mağdurlarının fotoğrafları, görüntüleri veya kimlikleri, açık kamu yararı olmadıkça yayımlanamaz.

Kirnlik veya özel durum: Açık kamu yararı olmadıkça ve olayla doğrudan ilgisi, bağlantısı bulunmadıkça, bir insanın davranışı veya işlediği suç, onun ırkına, milliyetine, dinine, cinsiyetine, cinsel eğilimine, hastalığına yahut fiziksel, zihinsel özürleri olup olmamasına dayandırılmaz. Kişinin bu özel durumu, alay, hakaret, önyargı konusu yapılamaz.

Sağlık: Sağlık konusunda sansasyondan kaçınılmalı, insanları umutsuzluğa yahut sahte umutlara sevkedecek yayın yapılmamalıdır.

Özel hayat: Özel hayatın gizliliğinin geçersiz sayılabileceği başlıca konular: (1) Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın, (2) Toplumı kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın, (3) Toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması, (4) İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanıltılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesidir.

Bilgi-Belge: Doğrudan kamu yararı olmadıkça, sahibinin izni dışında belge, fotoğraf, ses yahut görüntü alınamaz.

Yıldırma, tehdit, ısrar: Gazeteci, bilgi veya görüntü almak için tehdit, şantaj gibi yıldırma yolları ile hırpalama, zorlama gibi yöntemlere başvuramaz.

Haber için para: Açık ve kesin kamu yararı olmadıkça, gazeteci belge yahut görüntü temini amacıyla, bir başka suçla ilgili sanık, tanık veya onların yakınlarına para veremez.

Sarsıcı durumlarda: Üzüntü, sıkıntı, tehlike, yıkım, felaket ya da şok halindeki insanlar söz konusu olduğunda gazetecinin olaya yaklaşımı ve araştırması insani olmalı ve gizliliklere riayet edilerek duygu sömürsünden kaçınılmalıdır.

Suçlu yakınları: Gazeteci, sanıkların yahut suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olanın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir etmez.

Basın Meslek Esasları

195 Sayılı Basın İlan Kurumu Oluşturulmasına İlişkin Kanun'un 49. Maddesinde yer alan "basın ahlak esasları" 1994 yılında yeniden düzenlenmiştir ve 30 Kasım 1994 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

Gazetecilik mesleğinin görülmesinde dikkate alınması gereken kişilik hakları ile ilgili esaslardan bazıları şöyle belirlenmiştir:

- Hiç kimse, suçlu olduğu kesin yargı kararıyla belirtilmedikçe suçlu olarak ilân edilemez; cezai soruşturma aşamasında veya devam eden davaların konusu olan olaylarla ilgili haber veya yorumlarda "Suçsuzluk" ilkesi ihlal edilemez; soruşturma ve yargılamanın doğal ve yasal akışını, özellikle hakimlerin kararını etkileyecek beyan ve yorumlarda bulunulamaz.
- Küçüklerin ve gençlerin toplum içinde, kişiliklerinin gelişmesini ve korunmasını olumsuz etkileyecek veya onlara yönelik cinsel tacize teşvik eden ve şiddeti özendiren yayın yapılamaz.
- Kadınların, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki bütün hak ve yetkilerden eşit olarak yararlanmasını engellemeye özendiren, kadın-erkek ayrımcılığını öngören, kadını sadece bir "cinsel nesne" olarak gösteren yayınlar yapılamaz.
- Gazete ve dergiler verdikleri yanlış bilgilerden dolayı, yollanacak cevap ve düzeltme metinlerini, bunların gönderilmesine sebep olan yazının etkisini bütünüyle giderecek şekilde, en kısa zamanda yayınlar.
- Ahlâka aykırı yayın yapılamaz.
- Kişi, kurum ve toplum katmanlarına yönelik yayınlarda, eleştiri sınırlarını aşan aşağılayıcı sözcükler kullanılamaz; hakaret edilemez, sövülemez, iftira ve haksız isnat yapılamaz.

- Kamu yararını ilgilendirmeyen durumlarda bireylerin özel hayatlarının gizliliği ihlal edilemez.
- Yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları sebebiyle kınanamaz, aşağılanamaz. Vicdan, düşünce ve anlatım özgürlüklerini hukuka aykırı şekilde sınırlayıcı, sarsıcı veya incitici yayın yapılamaz.

Gazete ve dergilerin Basın Ahlâk Esasları'na aykırı davrandığına ilişkin ihbar ve şikayetler, kendilerini ilgilendiren hallerde gerçek ve tüzel kişilerce, genel olarak da 195 sayılı Kanun'un 5. Maddesinde temsili öngörülen kurum veya kuruluşlarca Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu'na yapılır. Yönetim Kurulu gerekli görürse, söz konusu aykırılığı doğrudan doğruya da ele alabilir.

Sonuç

İçinde bulunduğumuz 2000'li yıllar her sektörde olduğu gibi basın sektöründe de farklı arayış eğilimleri yaratmıştır. Basın kuruluşları hedeflerini, piyasalarda üst sıraya yerleşmek ve uzun süreli olarak faaliyetlerini karlı bir şekilde yürütmek olarak belirlemişlerdir. Basın kuruluşlarının sayısındaki artış ise gazetelerin güçlerini korumaları ve tiraj oranlarını düşürmeden aynı oranda tutmalarını güçleştirmektedir. Dolayısıyla basın kuruluşlarının istedikleri çerçevede faaliyetlerini yürütebilmeleri haberlerde farklılaşmayı, bu amaç çerçevesinde de kimi zaman kamunun bilmesi gerekenler dışında, kamu yararı olmamasına rağmen, kişilik haklarına müdahalenin sözkonusu olduğu haberlere yönelmekle mümkün hale getirilmektedir. Tirajları düşürmeme kaygısı veya artırma çabası, kar düşüncesi basın çalışanlarını da, karşılıklarına çıkan haber fırsatını etik kaygılar taşımaksızın kaçırmadan değerlendirme yoluna sevk etmektedir. Böylece gazeteci kamuoyunu bilgilendirirken iş güvencesini de elde etmektedir. Diğer taraftan haber vermek uğruna, habere konu olan kişi veya kişilerin; özel hayatları deşifre edilmiş, şeref ve haysiyetlerine yönelik müdahale yapılmış olmaktadır. Bu durum kamunun haber alam hakkını ve basının ifade özgürlüğünü kişilik hakları ile karşı karşıya getirmektedir. Sonuçta ulusal ve uluslararası yasalar, hukuk kuralları, bildirgeler uygulamaya konularak ortaya çıkan suistimaller düzeltilmeye, daha sonra meydana gelebilecek ihlal teşebbüslerinin oluşmadan bu şekilde caydırma politikasıyla önüne geçilmesi mümkün kılınabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, S. (1993). *Uluslararası İletişim Alanının Düzenlenmesine Yönelik Normatif Kavramlarda Ortaya Çıkan Yeni Gelişmeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, S. (1997). *Radyo ve Televizyon Yoluyla Kişilik Haklarının İhlali ve Hukuksal Korunma*, Ankara: Adil Yayınevi, Yayın No: 61, Hukuk Yayınları Dizisi: 60.

- Banar, F. S. (2001). *Kişilik Hakları Açısından Yazılı Basında Eleştiri-Yorum Hakkı-Şevki Yılmaz Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çetin, E. (1999). *Açıklamalı-İçtihatlı Basın Kanunu Basın ve Radyo-Televizyon Yoluyla Kişilik Haklarına Saldırıdan Doğan Sorumluluk- Türk Ceza Yasası ve Terörle Mücadele Yasası'ndaki Basın Yoluyla İşlenen Suçlar Medya Mevzuatı*, Birinci basım, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Demirkent, N. (1998). Yeni Türkiye Cumhuriyeti Özel Sayısı, Part: 4, C: 23-24.
- Ergin, S. (1996). Basın Ahlakı Konusunda Amerika'dan Örnekler ve Türk Basınında Durum, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, İstanbul: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayını, S:11, Y:2.
- Gezgin, S. (1997). Basının Sorumlulukları, İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı No: 4.
- Günay, E.(1999). *Yayın Yoluyla Kişilik Haklarına Saldırı ve Basında Sorumluluk*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- İçel, K. (1986). *Günümüzde Basın Kamusal Görevleri*, Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Ed. Vedii Evsal ve Diğerleri, Birinci basım, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Yayın No: 19.
- Karabaşoğlu, U. (1995). 2000'lere Doğru Türk Basını, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, S: 2.
- Kılıçoğlu, A. (1982). *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No:466.
- Oskay, Ü. (1992). *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul.
- Oskay, Ü. (1996). *Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri*, İstanbul.
- Öngören, G. (1996) *Televizyon ve Radyoda Kişilik Haklarına Saldırlara Karşı Hukuki Başvuru Yolları*, İstanbul: Der Yayınları Yayın No: 179.
- Özek, Ç. (1978). *Türk Basın Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2381, Hukuk Fakültesi No:538.
- Özgen, M. İhsan. (1994). *İnsanlık ve Sosyolojik Boyutuyla Basın Meslek Ahlakı ve Yasalar*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özgen, M. (1998). *Kurumsal, Kurumsal ve Tarihsel Açından Gazetecinin Etik Kimliği*, İstanbul: Tezler Dizisi.

- Perin, C. (1974). *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Serdar, İ. (1999). *Radyo ve Televizyon Yoluyla Kişilik Hakkının İhlali ve Kişiliğin Korunması*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tokgöz, O. (2000). *Temel Gazetecilik*, Dördüncü basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Uğurlu, F. (1993). Basında Özdenetim, İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, A.Ü. Yayın No: 779, İletişim Bilimleri Fakültesi Yayın No:19, Aralık 1993, Sayı No: 12/283-297.
- Zevkliler, A. (1981). *Kişiler Hukuku Gerçek Kişiler*, Ankara: Doruk Kitap Yayın Dağıtım, Olgaç Matbaası.
- Letters to the Editör, Quill Magazine (1997), Cilt 85, Sayı 8, <http://www.spj.org/quill/>, (27.02.2003).
- Basın Meslek İlkeleri, <http://www.gazetecilersendikasi.org.tr/documents/belgeler/belge/bmi.html>, (4.03.2003)
- Society of Professional Journalist, *Code of Ethics*, <http://www.spj.org/ethics/code.htm>, (04.03.2003)
- Declaration of Principles on The Conduct of Journalists*, International Federation of Journalists, <http://www.uta.fi/ethicnet/itj.html>. (01.03.2003)
- İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya dair Avrupa Sözleşmesi* [11. Protokol ile Değişik Metin] (Avrupa Sözleşmeler Seri No. 5)
- International Covenant on Civil and Political Rights*, U.N.T.S., No:14668, Vol 999, 1976, <http://www.hrweb.org/legal/cpr.html>, (12.03.2003)
- Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi*, <http://www.tgc.org.tr/>, (4.03.2003).
- Universal Declaration of Human Rights*, <http://www.un.org/rights/HRToday/chrono.htm>, (12.03.2003)